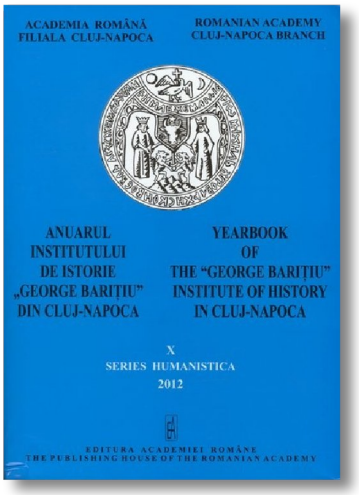

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Mișcarea sociografică de la „Societatea de mâine" și raportul ei cu sociologia monografică

Andrei Negru

How to cite this article:
Negru, Andrei (2012) *Mișcarea sociografică de la „Societatea de mâine" și raportul ei cu sociologia monografică*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 10, pp. 15–26. DOI: 10.5281/zenodo.22966180

© 2012: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

MIŞCAREA SOCIOGRAFICĂ DE LA „SOCIETATEA DE MÂINE” ŞI RAPORTUL EI CU SOCIOLOGIA MONOGRAFICĂ

Andrei Negru

Academia Română – Filiala Cluj-Napoca
Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*

Abstract. *In the present paper the author aims at demonstrating that the Romanian Social Institute of Bucharest was not the sole institutional framework for the social research carried out in interwar Romania. Side by side with the respective Institute (and those which were organizationally and/or methodologically affiliated to it) the history of Romanian sociology also recorded among others the sociographic activity of the researchers gathered around the journal "Societatea de mâine" [Tomorrow's Society] led by I. Clopoțel. In order to evaluate the activity of the group, the author discusses two issues: 1) to what extent the activity of the sociographic group from Cluj can be evaluated in terms of a scientific movement proper? 2) what is the relationship between the sociography promoted by the researchers from Cluj and sociology, to be more specific monographic sociology?*

Emphasizing the fact that the survey was the basis of social theory and practice, I. Clopoțel attempted at gathering all potential research forces throughout the country around the journal "Societatea de mâine" and initiating systematic social researches. Methodologically speaking, the researchers from Cluj elaborated common working tools with the view to developing a unitary research and collecting scientifically relevant data. According to the group, sociography was not an autonomous discipline, but rather a "science" complementary to sociology or, to be more specific, a first and mandatory stage of sociological knowledge, the stage of collecting the data required by any theoretical construct. In agreement to this opinion, sociographic research should be subordinated to sociology, namely to monographic sociology and adopt the latter's concerns and research methodology. Nevertheless, I. Clopoțel suggested and practiced another approach to social reality. He did not participate in the activity of monographing social units, which sketched a rather static picture of the village despite its systematic character, but aimed at capturing the dynamics of the rural area. His thematic choices and the researches resulted from their implementation in social research practice enriched the "classic" sociographic model with a new meaning, namely the definition, and examination of, and finding a solution to social issues. All in all, according to the researchers around the journal "Societatea de mâine" sociography was more than a mere antechamber of sociology, it was an autonomous discipline between sociology and politics.

* Departamentul de Cercetări Socio-Umane.

An. Inst. de Ist. „G. Barițiu” din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. X, 2012, p. 15–26

Key words: *history of romanian sociology, sociographic research, monographic sociology, Ion Clopoţel, "Societatea de mâine" journal*, *Institutul de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca*.

Apărută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în strânsă legătură cu intrarea societății noastre pe traiectoria modernizării, sociologia românească dobândeşte noi valenţe în contextul social-economic, politic şi cultural de după 1918, an care marchează debutul „prima tranziții românești"[1]. Răspunsul tinerei ştiinţe la provocările acesteia este unul remarcabil, concretizat „într-un ansamblu semnificativ de achiziții teoretice, metodologice, structuri instituționale şi acțional-practice, cristalizate într-o veritabilă şcoală națională de sociologie"[2]. Caracterul național al acestei şcoli constând, după părerea noastră, nu numai în faptul că ea a dat nişte soluții la marile probleme ale societății româneşti interbelice, ci şi în considerentul că la elaborarea corpusului teoretic şi metodologic, precum şi la investigarea realității sociale şi-au adus o contribuție semnificativă, desigur în proporții diferite, personalități şi instituții din toate provinciile statului român.

Desigur, expresia dominantă a activității de cercetare socială românească din perioada interbelică a fost cercetarea monografică inițiată şi condusă de Dimitrie Gusti. Având ca pilon instituțional Institutul Social Român din Bucureşti (1921), cercetarea monografică s-a difuzat în teritoriu, mai întâi în cadrul celor două institute sociale regionale – Institutul Social Banat-Crişana din Timişoara (1932) şi Institutul Social din Basarabia de la Chişinău (1934) – şi apoi în cadrul celor şapte regionale ale Institutului de Cercetări Sociale al României (1938) – Regionala Banat cu sediul la Timişoara, Regionala Basarabia cu sediul la Chişinău, Regionala Bucovina cu sediul la Cernăuți, Regionala Dobrogea cu sediul la Constanța, Regionala Moldova cu sediul la Iaşi, regionala Oltenia cu sediul la Craiova, Regionala Transilvania cu sediul la Cluj. În acest cadru instituțional au fost realizate campanii monografice în diferite zone ale țării, unele dintre acestea valorificate prin studii şi articole apărute în publicațiile respectivelor institute ori prin lucrări de mai mare anvergură[3].

A rămâne însă cu prezentarea activității de cercetare socială românească din perioada interbelică doar la realizările Institutului Social Român şi ale institutelor care i-au fost afiliate organizatoric şi/sau metodologic înseamnă a oferi o imagine incompletă asupra respectivei activități, care a depăşit, chiar şi după părerea unor contemporani, cadrele cercetării de factură sau de inspirație monografică. Aşa, de

[1] Rostás Zoltán, *Sala luminoasă. Primii monografişti ai Şcolii gustiene*, Bucureşti, Edit. Paideia, 2003, p. 5.

[2] *** *Istoria sociologiei româneşti*, Şt. Costea (coord.), Bucureşti, Edit. Fundației „România de Mâine", 1998, p. 8.

[3] Lucia Apolzan, *Sate, oraşe şi regiuni cercetate de Institutul Social Român. 1925–1945*, Bucureşti, Institutul Social Român, Institutul de Cercetări Sociale ale României, 1945.

pildă, istoricul I. D. Suciu, referindu-se la metodele de investigaţie utilizate în epocă în studiul comunităţilor rurale, menţiona, alături de metoda monografică promovată de D. Gusti, metoda etnografică, propusă de N. A. Constantinescu (care punea accentul pe cercetarea spiritualităţii populare rurale)[4], şi metoda sociografică, avându-l ca promotor pe I. Clopoţel (caracterizată prin respingerea romantismului istoric şi ancorarea în realităţile prezentului, în vederea inventarierii şi soluţionării problemelor locale).

Referiri şi aprecieri pozitive la adresa cercetării sociografice a făcut şi monografistul H. H. Stahl, care sublinia, în anii ’70, faptul că unele dintre descrierile de această factură, mai ales cele de inspiraţie *steinmetziană*, aveau o certă valoare ştiinţifică. În opinia sa, relevantă din acest punct era, între altele, activitatea „grupului din jurul revistei «Societatea de mâine», condus de I. Clopoţel”, pentru lucrările „de cel mai mare interes”, realizate pe terenul cercetării şi cunoaşterii realităţii sociale rurale[5].

„Societatea de mâine” a apărut între anii 1924 şi 1945, la Cluj (până în februarie 1934) şi apoi la Bucureşti. Proiectată încă din anul 1919 şi devenită realitate câţiva ani mai târziu, revista s-a dorit a fi un instrument pentru transpunerea în viaţă a programului Marii Adunări de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Deschiderea revistei spre problematica ştiinţelor sociale în general şi spre cele ale sociologiei în special a fost evidenţiată de chiar subtitlurile sale: „revistă pentru probleme sociale şi economice”, „revistă socială şi culturală”, „revistă de ştiinţă sociografică, de estetică şi cultură”, „revistă de ştiinţă sociologică, de estetică şi cultură”. Datorită contribuţiilor sale pe acest teren, „Societatea de mâine” a fost situată, pe „axa sistemului publicaţiilor sociologice din perioada interbelică”[6]. Orientarea sa spre problematica sociologiei, atât pe latura teoretică cât şi, mai ales, pe cea empirică, de cercetare a realităţii sociale, s-a datorat lui Ion Clopoţel, mentorul, editorul, redactorul şef şi apoi directorul revistei[7].

Cunoscut mai ales ca ziarist şi publicist, I. Clopoţel (1892–1986) a fost, în egală măsură, şi un pasionat cercetător al realităţii sociale, al celei rurale în speţă, fiind, aşa cum rezultă din cele de mai sus, şi un inovator pe terenul metodologiei cercetării sociale. Aşa cum se subliniază într-un studiu consacrat vieţii şi activităţii sale, metodologia cercetării de teren propusă de el „a reuşit să convertească, într-un demers original, modelul sociografic al lui S.R. Steinmetz, schema de lucru a lui Fréderic Le Play, ca şi elementele teoretico-metodologice ale Şcolii de sociologie

[4] I. D. Suciu, *Fragmente din monografia comunei Alioş*, „Societatea de mâine”, Anul XVIII (1940), nr. 1, p. 21–22.

[5] H. H. Stahl, *Teoria şi practica investigaţiilor sociale*, vol. I, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1974, p. 25–26.

[6] *** *Istoria sociologiei româneşti*, ed. cit., p. 343.

[7] Vezi: A. Negru, *Contribuţia revistei „Societatea de mâine” la dezvoltarea sociologiei româneşti interbelice,* „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Humanistica, I, 2003, p. 247–274.

de la Bucureşti, de sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti”[8]. În ce-l priveşte, I. Clopoţel a indicat ca sursă determinantă de inspiraţie a demersului său doar cercetarea socială maghiară de la începutul secolului al XX-lea, alături de care a mai menţionat doar demersul iniţiat de Fréderic Le Play, centrat pe studiul bugetelor de familie. „Îndemnul pentru aceste studii sociografice mi-a venit… de la cercetătorii Societăţii de sociologie maghiară a lui Iászi, cum erau Braun Róbert şi Arádi Viktor… Iar în ceea ce priveşte literatura franceză, Le Play şi Dumont au fost călăuzele mele în cercetarea empirică”[9].

Contactul lui I. Clopoţel cu Braun Róbert, deschizător de drum nu numai în sociografia maghiară, dar chiar şi în cea internaţională[10], a fost unul indirect, prin intermediul monografiei acestuia despre localitatea arădeană Cicir (1906). Cu toate acestea, el a fost, se pare, puternic influenţat de Braun, însuşindu-şi preocuparea obsesivă a acestuia pentru reflectarea obiectivă a realităţii sociale, precum şi orientarea, cu preponderenţă, spre investigarea aspectelor economice dintr-o localitate. În schimb, pe Arádi Viktor l-a cunoscut îndeaproape, acesta fiindu-i colaborator apropiat în cadrul mişcării de cercetare iniţiate în cadrul revistei „Societatea de mâine”. Deşi nu face referiri la o întâlnire cu Jászi Oszcár[11], aceasta probabil că a avut loc cu prilejul întâlnirilor acestuia cu Vasile Goldiş din perioada premergătoare Primului Război Mondial, la care a participat, probabil, şi tânărul redactor al ziarului „Românul” din Arad. Alte contacte cu activitatea „Societăţii de Ştiinţe Sociale” maghiare s-au realizat probabil în perioada studiilor budapestane, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul unui alt membru marcant al grupului din jurul „Societăţii de mâine”, Petru Suciu, licenţiat în litere, în primii ani ai secolului XX, al Universităţii din Budapesta, şi, probabil, şi în acela al altor cercetători sociografi din gruparea condusă de I. Clopoţel.

Dar cercetarea sociologică maghiară n-a fost inspiratoare doar pentru gruparea clujeană de la „Societate de mâine”. Influenţa ei s-a resimţit şi asupra unui alt cercetător social important al perioadei interbelice, bănăţeanul Cornel Grofşorean, unul dintre iniţiatorii şi fondatorii Institutului Social Banat-Crişana, licenţiat şi el al Universităţii din Budapesta (1906), unde audiase cursurile şi aprofundase lucrările lui Jászi Oszkár. El l-a reîntâlnit pe Jászi câţiva ani mai târziu, în 1911, în cursul unei

[8] I. Filipescu, S. Chelcea, *Ion C. Clopoţel – sociolog şi publicist patriot*, „Viitorul social”, LXXIX, nr. 6, noiembrie-decembrie 1986, p. 557. În acest interviu, cei doi autori afirmă că unul din sensurile noţiunii de sociografie este cel de „direcţie de studiu iniţiată de olandezul R. Steinmetz (1913), care, asemenea etnologiei, descrie ansamblul structurii sociale dintr-o zonă” (Cf. *Lexicon zur Soziologie*, Westdentscher Verlag, Opladen, 1973).

[9] *Ion Clopoţel la 90 de ani – Interviu realizat de S. Chelcea şi I. Filipescu*, „Viitorul social”, LXXVI, nr. 2, martie-aprilie 1983, p. 160.

[10] Turnowszky Sándor, *Bruan Robert. A magyar szociográfia üttöröje*, în *** *Braun Róbert a könyvtáros és a szociográfus*. Bibliográfia és tanulmány, Budapest, 1960, p. 11–19.

[11] Jaszi Oszkar (1875–1937), sociograf şi om politic maghiar, fondatorul Societăţii de Ştiinţe Sociale din Budapesta, ministru al naţionalităţilor în guvernul Karoly (1918–1919), avea în vedere organizarea Transilvaniei, în cadrul statului maghiar, pe baze cantonale, după modelul Elveţiei.

vizite făcute în Banat, la Teregova şi Bozovici, cu prilejul unor cercetări de teren. Cu această ocazie, sociologul maghiar l-a îndemnat pe tânărul intelectual bănăţean să se dedice studiilor sociologice[12]. Urmare, probabil, a acestui îndemn, el devine membru al Institutului Social din Budapesta, calitate în care participă la adunarea datelor referitoare la sudul judeţului Caraş-Severin, în vederea elaborării lucrării consacrate problemei naţionalităţilor din Austro-Ungaria[13]. Formaţia sociologică iniţială a lui C. Grofşoreanu s-a reflectat şi în tematica institutului pe care l-a condus, centrată pe cercetarea unor probleme sociale ale regiunii şi similară, din acest punct de vedere, cu cea a grupării clujene, interesată şi ea de acest subiect.

În continuare, ne propunem să vedem în ce măsură I. Clopoţel şi membrii grupării conduse de el pot fi consideraţi adepţi ai sociografiei lui S. R. Steinmetz.

Conform lui H. H. Stahl, sociografia promovată de S. R. Steinmetz apărea ca o „colecţie de date, într-un vast «corpus documentarorum»”, ca o „culegere completă de cazuri sistematic descrise, putând forma baza, dacă nu a unor explicaţii cauzele, în tot cazul a unor clasificări riguroase”[14]. S-a apropiat, deci, activitatea grupării sociografice clujene de cerinţele sociografiei *steinmetziene* sau a fost doar o simplă culegere de date şi descriere de sate, în sensul „monografiilor” care au abundat în literatura română din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea şi primele decenii ale secolului al XX-lea[15]? Mai mult, *poate fi apreciată gruparea din jurul „Societăţii de mâine” în termenii unei mişcări ştiinţifice propriu-zise*? Răspunsul este, fără nicio îndoială, unul afirmativ.

Subliniind faptul că ancheta de teren – „ancheta agrară, industrială, demografică, sanitară întemeiată pe cercetări minuţioase, pe statistică” – este temeiul sigur şi necesar, atât al teoriei cât şi al practicii sociale, al dezvoltării societăţii[16], I. Clopoţel a încercat să coaguleze în jurul revistei „Societatea de mâine”, mai ales în perioada clujeană a acesteia, forţele potenţiale de cercetare din întreaga ţară şi să iniţieze cercetări de teren sistematice. În concepţia sa, *sistematizarea* anchetei consta în: elaborarea unui plan de lucru al cercetărilor pe teren social, fixarea unor direcţii tematice de studiu şi coroborarea eforturilor financiare ale susţinătorilor acestor cercetări. Sistematizarea anchetelor implica, deci, asigurarea unui cadru instituţional în care acestea să se desfăşoare, respectiv furnizarea unei metodologii de lucru comune tuturor celor care se angrenau în cercetarea sociografică.

[12] Carmen Albert, *Documentele Institutului Social Banat-Crişana*, vol. II (*Corespondenţă*), Timişoara, Edit. MIRTON, 2009, p. 13.

[13] Aurel Cosma junior, *Istoria presei române din Banat*, Timişoara, Edit. „Unirea Română”, 1932, p. 136.

[14] H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 26.

[15] Ov. Bădina, *Cercetarea sociologică concretă. Tradiţii româneşti,* Bucureşti, Edit. Politică, 1966, p. 59–75.

[16] *** *Ion Clopoţel şi „Societatea de mâine”*, antologie şi studiu introductiv de Andrei Negru, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2009, p. 52–53.

Denumită în faza premergătoare înfiinţării „Asociaţia intelectualilor Societatea de mâine”, iar apoi, la înfiinţare (februarie 1925), „Institutul de Studii Societatea de mâine”, instituţia de cercetare clujeană şi-a fixat ca scop „iniţierea anchetelor şi cultivarea ştiinţelor social-economice”. Institutul era structurat pe patru secţiuni – economică, sanitară, culturală, minoritară – membrii lui urmând a fi grupaţi din punct de vedere administrativ în secţii regionale. El a fost proiectat ca o organizaţie cultural-ştiinţifică de anvergură, atât ca număr de membri (3000 de membri activi) şi extensie teritorială (se preconiza formarea de organizaţii în toate centrele culturale importante ale ţării), cât şi ca producţie ştiinţifică (era prevăzută editarea a 10 monografii pe an)[17]. Această afirmaţie evidenţiază, în mod indirect, ambiţia lui I. Clopoţel de a crea un institut sociografic de amploarea Institutului Social Român din Bucureşti.

Institutul de Studii „Societatea de mâine” avea în frunte un comitet executiv condus de D. Gusti (desemnarea acestuia în funcţia de preşedinte fiind, desigur, simbolică, drept recunoaştere a primatului său în cercetarea socială românească) şi alcătuit din Petru Suciu, Axente Iancu, Iosif Jumanca, Sabin Manuilă, Ion Clopoţel. Prezenţa reprezentanţilor minorităţilor naţionale – Arádi Viktor, Pall Arpad, Rudolf Brandsch – în acest comitet, avea o dublă semnificaţie: pe de o parte, marca deschiderea institutului spre problemele minorităţilor etnice, iar pe de altă parte, dorinţa acestora de colaborare cu intelectualitatea românească.

În plan metodologic, s-a încercat elaborarea unor instrumente de lucru comune, menite să asigure caracter unitar cercetărilor, precum şi recoltarea unui material faptic relevant din punct de vedere ştiinţific. O contribuţie deosebită la activitatea metodologică a Institutului a avut-o Arádi Viktor, autor al unui chestionar centrat pe problemele economice ale satului. El a subliniat faptul că unitatea studiilor, realizabilă prin utilizarea unor instrumente comune de lucru, este de importanţă primordială pentru dezvoltarea sociografiei, „deoarece numai pe baza studiilor uniforme putem ajunge la cunoştinţe sociale în general, iar studiile făcute pe baza diferitelor sisteme dau numai nişte rezultate secundare”[18]. Tot în acest sens, Mihail Şerban a elaborat un „formular individual (familial) pentru strângerea materialului documentar servind la stabilirea bazelor economice ale existenţei sociale”, acest formular fiind, în fond, o fişă de buget familial anual (venituri şi cheltuieli), combinată cu o fişă a gospodăriei (inventarul gospodăriei), care conţinea şi date despre membrii acesteia[19]. Cele două instrumente urmau să constituie baza metodologică a unei cercetări colective de anvergură a Institutului (investigarea a 60 de sate de pe Valea Arieşului, timp de o lună), care a rămas în fază de proiect datorită unor condiţii obiective.

[17] *Ibidem*, p. 55–56.

[18] Arádi Viktor, *Problema chestionarelor sociografice*, „Societatea de mâine”, Anul II (1925), nr. 9, p. 244.

[19] M. Şerban, *Formularul unui chestionar sociografic*, „Societatea de mâine”, Anul II (1925), nr. 18, p. 314–316.

Eşecul acesteia a condus la regândirea cadrului organizatoric al cercetării sociografice. Un prim pas în această direcţie l-a constituit încercarea de instituire a unui sistem de monografii realizate ca urmare a unor cercetări individuale. În acest sens, prin intermediul revistei „Societatea de mâine”[20] a fost lansat un concurs de monografii economice regionale, elaborate pe baza unui chestionat-tip, prin intermediul căruia se preconiza obţinerea unor date comparabile în vederea alcătuirii unor sinteze sociale zonale. S-a trecut apoi la reorganizarea activităţii de cercetare sociografică, în funcţie de condiţiile şi posibilităţile concrete de lucru ale membrilor Institutului, ajungându-se la formula „Mişcării social-economice – asociaţia publiciştilor şi intelectualilor cu interes permanent faţă de problemele social-economice” (1926). Aceasta se dorea a fi, prin scop, program, statut şi mod de organizare, continuatoarea Institutului de Studii. Ancheta rămânea şi pe mai departe principala modalitate de cercetare, cu menţiunea că, alături de ancheta de teren („examinarea personală şi controlat amănunţită a faptelor şi stărilor sociale”), apărea acum şi ancheta de cabinet, adică „dezbaterea metodică a problemelor ce nu reclamă descinderi la faţa locului” (asemenea anchete au avut ca subiect cooperatismul, sindicalismul, educaţia şi cultura, problema minoritară, feminismul, problema biopolitică). Singura deosebire majoră faţă de Institut a fost abandonarea ideii de sistematizare a anchetelor, considerându-se că cercetările de factură individuală, practicate de altfel cu succes de către unii membri ai „Mişcării social-economice” şi anterior înfiinţării Institutului, erau mai adecvate în cazul unor persoane pentru care cercetarea socială era doar o preocupare secundară. Totuşi, şi în acest nou cadru, s-a pus problema colaborării intelectualilor şi publiciştilor, a „cooperaţiei social-economice”, pentru investigarea şi soluţionarea unor probleme de importanţă socială majoră.

Trecerea la sistemul de anchete individuale nu a însemnat însă renunţarea la metodologia comună de lucru. În această a doua etapă, sarcina elaborării unui instrument de lucru destinat cercetării sociografice şi-a asumat-o Petru Suciu. Considerând că la cunoaşterea satului nu se putea ajunge decât prin anchete desfăşurate după reguli bine stabilite, el a propus două formulare pentru adunarea datelor: un formular destinat „anchetei colective”, adică recoltării datelor generale privind o anumită colectivitate, respectiv un formular destinat „anchetei individuale”, cuprinzând date referitoare la populaţia acesteia. Deşi vizau abordarea completă a vieţii sociale rurale – colectivă şi individuală –, aceste formulare de anchetă puneau accent deosebit pe latura economică. Aceasta, datorită opiniei sale, conform căreia: „Stările economice sunt temelia de viaţă a satelor. Din aceasta izvorăsc ca dintr-o tulpină toate celelalte. Prin urmare trebuie cunoscută, mai întâi, starea economică a unui sat. Aceasta va tălmăci, cu multă limpezime, toate celelalte stări şi manifestări de viaţă sufletească”[21]. O altă contribuţie pe teren metodologic aduce, la distanţă de

[20] *** *Ion Clopoţel şi „Societatea de mâine”*, ed. cit., p. 67–70.

[21] P. Suciu, *Satul. Câteva probleme din viaţa noastră sătească*, Turda, Imprimeria Arieşul, 1927, p. 85–86.

peste un deceniu, Pavel Grecu (responsabilul filialei din Lugoj a „Mişcării social-economice"), autor al unui laborios chestionar economic, în strânsă legătură cu intenţia conducerii revistei „Societatea de mâine" de a institui un nou concurs de lucrări sociografice asupra unor localităţi sau zone[22].

Dar indicaţii valoroase în acest sens a dat I. Clopoţel, poate cel mai asiduu investigator al „satelor răzleţe" ale Transilvaniei şi Banatului. El a subliniat importanţa observaţiei directe în cercetarea faptelor şi fenomenelor sociale, contactul prelungit cu realitatea fiind singurul în măsură să-i faciliteze cercetătorului de teren cunoaşterea adecvată a acesteia. Ca instrumente de lucru, au fost menţionate ghidul de interviu şi fişa bugetului de familie, utilizarea acesteia din urmă dovedind filiaţia cu Şcoala lui Le Play. Bugetul de familie reprezenta principala modalitate de a răspunde obiectivului prioritar al cercetării sociografice, acela de a stabili puterea economică a gospodăriei ţărăneşti. De asemenea, I. Clopoţel a acordat atenţie şi documentelor, fie acestea oficiale sau personale. În acest context el a subliniat importanţa consultării cărţilor funciare, în ale căror prefeţe se găsea o descriere sociografică amănunţită a localităţilor, precum şi a statisticilor oficiale întocmite de autorităţi, ale căror date trebuiau să fie, însă, verificate pe teren.

Desigur, ca şi în cazul altor instituţii de acest gen, rezultatele obţinute de membrii grupării clujene de la „Societatea de mâine" n-au fost pe măsura intenţiilor formulate în documentele de constituire a Institutului de Studii şi ale „Mişcării social-economice". Cu toate acestea, realizările sociografice ale unora dintre aceştia nu pot fi trecute cu vederea. Astfel, în paginile revistei „Societatea de mâine" se întâlnesc frecvent studii de factură sociografică, având o sferă de cuprindere diversă: de la materiale asupra unor localităţi rurale până la unele referitoare la românii din afara graniţelor ţării. Reţinem mai întâi materialele semnate de doi dintre reprezentanţii de marcă ai mişcării, I. Clopoţel (autorul unor anchete sociografice în Munţii Apuseni şi Banat, adunate ulterior în lucrarea *Sociografie românească. Anchetarea plăşilor muntoase Margina, Almăj, Vaşcău şi Beiuş*) şi P. Suciu (autor a două lucrări consacrate zonelor forestieră şi minieră ale Munţilor Apuseni, *Roşia Montană – Din ţara aurului şi a lacrimilor* şi *Ţara Moţilor. Regiunea industriei lemnului*). Alături de aceştia, în paginile revistei mai semnează, între alţii, Val. Puşcariu (*În Munţii Rodnei. Rodna Veche – Valea Vinului, Trei sate româneşti: Măgina, Cacova şi Poiana*), S. Poienaru (*Într-un sat grăniceresc din nordul Ardealului: Şieuţ (jud. Năsăud); Vima–mare (jud. Someş); Prin Sălaj: În comuna Moigrad*), Ion Th. Ilea, (*Însemnări fugare despre Valea Jiului; O vizită la fabrica de tutun din Timişoara; Însemnări de pe Valea Gurghiului; Creionări bucureştene*), L. Jurchescu (*Privelişti bănăţene. Un metropolis al României*), M. Marina (*Butinarii maramureşeni; Viaţa intelectuală din nordul Transilvaniei; Românii din Cehoslovacia*), Petre Petrinca (*Românii de peste hotare*), E. Samoilă (*Mahalalele bucureştene*); Vl. Bârna (*Pe Valea Crişului*

[22] *** *Societatea de mâine* (redacţional), „Societatea de mâine", Anul XVI (1939), nr. 3, p. 92.

Alb. Însemnări dintr-o călătorie recentă; Aspecte din Ţara Moţilor), Alice Gabrielescu (*Periferiile oraşelor*), Rodica Clopoţel (*Băile Herculane; Aspecte basarabene*)[23].

Cea de-a doua chestiune care necesită un răspuns este aceea a *raportului dintre mişcarea sociografică şi sociologie, cea monografică în speţă*. În concepţia lui I. Clopoţel şi a grupării de cercetare de la „Societatea de mâine”, sociografia nu era considerată o disciplină autonomă, ci mai mult o „ştiinţă” complementară sociologiei sau, mai bine zis, un preambul al acesteia, o primă şi necesară etapă a cunoaşterii sociologice, etapa de recoltare a materialului faptic pe baza căruia să fie elaborate sintezele teoretice şi legile dezvoltării sociale. „Culegerea de date şi comentariile însoţitoare erau o muncă denumită de noi doar *sociografie*, zugrăvire de stări, frescă socială cât mai autentică. Ar fi fost prea pretenţios şi hazardat să ne împăunăm cu titlul de sociologi, bine ştiind că sociografia împlineşte doar funcţia primară, de observaţie, înregistrare şi descriere, deci caracterul său este empiric, de anticameră a ştiinţei sociologice”, sublinia mai târziu I. Clopoţel[24]. El a motivat cantonarea în această primă fază a cunoaşterii sociologice prin două considerente: a) practicarea cu succes a sociologiei presupunea, după părerea sa, o pregătire teoretică şi o competenţă pe care el şi colaboratorii săi nu şi le arogau, în pofida lecturilor consistente şi aprofundate în domeniu ale unora dintre ei; b) culegerea de date, ancheta de teren reprezenta, în opinia sociografilor, o operaţie tot atât de importantă ca şi activitatea sociologică propriu-zisă, aceea de abstractizare şi generalizare a materialului faptic şi de elaborare a legilor sociologice, presupunând, şi ea, competenţă profesională. (După cum se ştie, D. Gusti a respins oferta sociografiei, ca de altfel şi ideea fundamentării sociologiei monografice pe informaţii şi date de mâna a doua, considerând că dobândirea de către sociologie a statutului de ştiinţă implică cu necesitate abordarea directă a realităţii sociale. „Pentru a obţine mai multă certitudine şi demnitate, sociologul trebuie să părăsească metodă indirectă de interpretare a faptelor culese de alţii şi să devină o ştiinţă vie de obseravţie nemijlocită”[25].)

În conformitate cu această concepţie, activitatea de cercetarea sociografică a grupării din cadrul revistei „Societatea de mâine”, ca şi altele de această factură, ar fi trebuit să se subordoneze sociologiei, celei monografice în speţă, adoptând problematica şi metodologia ei de cercetare. Dar, în pofida aprecierii elogioase acordate paradigmei monografice[26], considerată fundamentală pentru ştiinţa sociologică românească, I. Clopoţel a propus şi a practicat un alt demers de

[23] Vezi A. Negru, E. Pop, *„Societatea de mâine”. Indice bibliografic adnotat*, vol. II, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2001, p. 38–49.

[24] I. Clopoţel, *Amintiri şi portrete*, Timişoara, Edit. Facla, 1973, p. 12.

[25] D. Gusti, Tr. Herseni, H. H. Stahl, *Monografia – teorie şi metodă*, Bucureşti, Edit. Paideia, 1999, p. 13.

[26] D. Gusti, *Sociologia monografică – ştiinţă a realităţii sociale*, „Societatea de mâine”, Anul XI (1934), nr. 5, 1934, p. 73.

abordare a realității sociale. El nu a aderat, deci, la activitatea de monografiere a unităților sociale, care, în pofida caracterului ei sistematic, rămânea doar o imagine statică a realității, a satului, încercând să surprindă „procesul de transformare ce a început să mişte satele", să anticipeze direcția de dezvoltare a ruralului[27]. Demersul său sociografic era orientat programatic spre problemele contemporaneității, el optând pentru o cercetare cu o finalitate aplicativă explicit afirmată: „…nu vrem să fim nişte înregistratori oarecare ai constatărilor reci, calculate şi indiferente. Inimile noastre pulsează de ardoarea de a contribui cât se poate de mult la îndreptările aşteptate"[28].

Desigur, şi cercetarea monografică avea, în ultimă instanță, o finalitate aplicativă: „Principiul de la care această şcoală pleca era al datoriei de a cerceta acele probleme sociale care se arătau a fi esențiale pentru acțiunea de dezlegare şi îndrumare a lor spre un nivel superior de dezlegare", sublinia H. H. Stahl[29]. Numai că, în cazul Şcolii lui D. Gusti, sociologia urma să dobândească atributul de „militans" abia la finalul monografierii tuturor unităților sociale, acțiune care, în timp, s-a dovedit utopică, pe când sociografierea preconizată de grupul clujean implica finalizarea fiecărei cercetări printr-un plan de soluționare a problemelor din arealul supus investigației.

Prin această opțiune tematică şi prin cercetările rezultate din transpunerea ei în practica cercetării sociale, modelul sociografic „clasic" se îmbogățeşte cu un nou sens, acela de identificare, analiză şi soluționare a problemelor sociale. Căci, prin sistemul de anchete preconizat, se urmăreau nu atât descrierea realității sociale, cât mai ales cuprinderea şi tratarea „până la extensiunea monografică" a problemelor sociale, teren pe care sociografia clujeană se întâlneşte cu Institutul Social Banat-Crişana, promotor şi practicant al monografiilor de probleme. Perspectiva dinamică introdusă în cazul satului se regăseşte şi în cel al problemelor sociale, abordarea acestora trebuind să parcurgă, după părerea lui I. Clopoțel, trei etape importante: „examinarea aspectelor moştenite, procesul transformărilor curente şi perspectivele, adică obiectivele, imperativele şi răspunderile față de ziua de mâine"[30].

La fel ca şi A. Golopenția, care susținea ideea promovării cercetării regionale, concepută ca studiu al problemelor sociale ale unei zone, cu scopul informării şi documentării ştiințifice a factorilor de decizie, în vederea optimizării activității social-economice, I. Clopoțel era ferm convins că reformarea social-politică, economică şi culturală a societății nu putea fi viabilă decât în măsura în

[27] **** I. Clopoțel şi „Societatea de mâine"*, ed. cit., p. 107.

[28] I. Clopoțel, *Satele răzlețe ale României. Habitatul răsfirat din munții transilvani şi bănățeni. Studii de sociologie rurală*, Alba Iulia, Edit. Alba, 1939, p. 15.

[29] H. H. Stahl, *Premisele şcolii româneşti de sociologie*, „Sociologie Românească", Serie nouă, II (1991), nr. 5–6, p. 328.

[30] I. Clopoțel, *Sociologie şi sociografie. O grupă de probleme din depresiunea carpatică Bran*, „Viitorul social", II (1973), nr. 2, p. 431.

care programul de reforme era extras din „pământul realităţilor”[31]. Această afirmaţie demonstrează faptul că activitatea sociografică a grupării clujene nu a fost, de fapt, concepută doar ca o activitate subordonată, complementară, în raport cu sociologia monografică. Astfel, I. Clopoţel sublinia necesitatea permanentizării activităţii de cercetare sociografică, a înfiinţării unui institut sociografic. „Un birou, o arhivă sociografică, un cerc de investigatori care să lucreze în continuitate şi apoi înlesnirile descinderilor la faţa locului, cu un cuvânt, un institut sociografic e necesar pentru a prinde pulsaţiile societăţii actuale pe regiuni”[32]. Tot în acest sens, Petru Suciu, un alt membru marcant al grupării din jurul revistei „Societatea de mâine”, considera necesară înfiinţarea unor cercuri de studii în fiecare dintre centrele importante ale ţării, „pentru o largă şi documentată studiere a problemelor sociale-economice, cum şi pentru o temeinică cunoaştere a regiunii proprii prin anchete sociografice (…)”[33].

De fapt, în concepţia celor de la „Societatea de mâine” sociografia era considerată mai mult decât o simplă antecameră a sociologiei, fiind considerată o disciplină autonomă[34], poziţionată între sociologie şi politică: „Locul nostru este între laboratorul ştiinţific şi între câmpul de acţiune. Nu excludem nici pe savant, nici pe omul politic, dar întrebuinţăm rezultatele elaborării celui dintâi şi predăm materialul trecut prin retorta noastră şi făcut adaptabil pentru nevoile practice, omului de acţiune. Or, cu altă formulă şi mai concentrată: raportăm cunoştinţele pozitive la stările faptice, căutând cele mai pozitive soluţii de adaptabilitate şi reformare a realităţilor sociale… Dacă am vrea să grupăm sub un singur tablou problemele noastre, ele ar putea fi definite astfel: probleme de sociologie practică sau probleme ce cuprind arta de a adapta ideile la realităţile sociale”[35].

Acest sistem de sociologie practică s-a regăsit în majoritatea lucrărilor rezultate în urma cercetărilor celor din gruparea sociografică clujeană. El şi-a aflat expresia cea mai adecvată în volumul lui I. Clopoţel, *Sociografie românească*. Aici, ca şi în alte studii ale sale, I. Clopoţel renunţă uneori în totalitate la descrierea sociografică propriu-zisă în favoarea analizării problemelor unor zone şi a expunerii soluţiilor pentru depăşirea acestora. Alături de el, materiale de asemenea factură mai semnează, între alţii, E. Dandea (*Chestiunea moţilor*), I. Mehedinţeanu (*Situaţia românilor din Banatul iugoslav*), N. Hoisescu (*Problemele populaţiei din Munţii Apuseni din punctul de vedere al căilor de comunicaţie*), V. Paşca (*Complexul problemelor regiunii Huedin*), I. L. Ciomac (*Contribuţii la problema*

[31] **** I. Clopoţel şi „Societatea de mâine”*, ed. cit., p. 77.

[32] *Ibidem*, p. 396.

[33] P. Suciu, *Răspuns la ancheta asupra organizării culturale regionale*, „Societatea de mâine”, XII, 1943, nr. 11–12, p. 167.

[34] Ideea autonomiei sociografiei în raport cu sociologia este, probabil, una de inspiraţie tönniesiană, al cărui sistem de sociologie cuprinde trei compartimente: sociologia teoretică, sociologia empirică (sociografia) şi sociologia aplicată (Vezi D. Gusti, Tr. Herseni, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 20.

[35] **** I. Clopoţel şi „Societatea de mâine”*, ed. cit., p. 64.

moților), Th. Capidan (*Macedoromânii. Situația lor după zece ani de la Unire*; *Macedoromânii din punct de vedere social-cultural în Balcani*), D. Stanca (*Fragment din „memoriul" înaintat Consiliului de Miniştri în anul 1927 în chestiunea salvării moților*), V. Moldovan (*Memoriu în chestia Munților Apuseni*), V. Bucur (*Multiplele nevoi ale Câmpiei Transilvaniei. Ce ar fi de făcut pentru remedierea lor?*), Ion Th. Ilea (*Flagelele satelor. În două sate de pe Valea Mureşului de Jos*) etc.[36].

În concluzie, se poate afirma cu deplin temei , considerăm noi, că cercetarea socială imaginată şi practicată de către gruparea din jurul revistei „Societatea de mâine" depăşeşte sensul clasic al noțiunii de sociografie, acela de „descripție socială, propriu-zis şi statistică şi etnologică, fără altă ambiție decât a stabili un catalog de fapte sociale cât mai complet, un corpus de documente sociale"[37]. Prin contribuțiile lui I. Clopoțel şi ale colaboratorilor săi, modelul sociografic se îmbogățeşte cu un nou sens, acela de o identificare, definire şi analiză a problemelor sociale manifeste în societatea românească. Activitatea de cercetare socială desfăşurată în respectivul context a avut o accentuată finalitate practică, fiind menită să ofere soluții pentru problemele zonelor subdezvoltate ale țării, pentru problemele populației rurale în general. Prin aceste cercetări, ca şi prin studiile rezultate din ele, sociografii de la „Societatea de mâine" şi-au adus o contribuție însemnată la fundamentarea unei sociologii româneşti a problemelor sociale.

Mai puțin apreciat de sociologia românească contemporană lui, tipul de demers de cercetare practicat de gruparea clujeană îşi găseşte confirmarea mult mai târziu, în aprecierea făcută de R. Boudon la adresa sociologiei descriptive, capabilă, după părerea sa, să pună în lumină fenomene sociale mai puțin „vizibile" şi să fie prin aceasta utilă procesului de decizionare politică. „Se poate astfel lesne înțelege de ce sociologia descriptivă ocupă un loc important şi uneori chiar putem regreta că nu s-a dezvoltat mai mult, că nu abordează subiecte mai numeroase şi că nu o face cu mai mare regularitate şi în mod mai sistematic. Dacă sociografia ar fi mai răspândită, poate că deciziile politice nu s-ar baza atât de des pe ignorarea completă a ceea ce se petrece realmente pe teren"[38].

[36] A. Negru, E. Pop, *op. cit.*, vol. I, p. 215–224.

[37] D. Gusti, *Opere*, vol. I, texte stabilite, comentarii, note de O. Bădina şi O. Neamțu, Bucureşti, Edit. Academiei RSR, 1968, p. 418.

[38] *** *Tratat de sociologie*, R. Boudon (coord.), Bucureşti, Edit. Humanitas, 1997, p. 12.